

Inklyuziv ta’lim rivojlanishining o’ziga xos xususiyatlari:**Yaponiya ta’lim tizimi misolida****Temirov Abdumalik Ikrom o’g’li**

Buxoro davlat pedagogika instituti o’qituvchisi

Annotatsiya. Imkoniyati va nogironligidan qat’iy nazar, barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan inklyuziv ta’lim ta’lim sohasida ustuvor vazifaga aylandi. Ushbu maqola inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo’yicha ilg’or xorijiy tajribalarni o’rganadi. Keng qamrovli adabiyotlarni tahlil qilish orqali maqola inklyuziv ta’lim muhitini rivojlantirishda yetakchi davlatlar, xususan Yaponiya ta’lim tizimida qo’llaniladigan asosiy strategiya va metodologiyalarni o’rganadi. Maqola ushbu ilg’or xorijiy tajribalarni butun dunyo bo’ylab inklyuziv ta’lim amaliyotini rivojlantirish va takomillashtirishga kiritish bo’yicha takliflar bilan yakunlanadi.

Kalit so’zlar: Inklyuziv ta’lim, ta’lim strategiyalari, ta’lim muassasasi, xalqaro tajribalar, to’siqsiz muhit, maxsus ta’lim, teng imkoniyatlar.

Imkoniyati cheklangan o’quvchilarning maxsus ta’lim tizimida o’qitilishi ularning o’quv muassasani tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi. Shuningdek, ularning o’z oilasidan uzoqda bo’lishga majbur qiladi. Bu toifa o’quvchilar boqimandalikka o’rganib qoladilar, o’z-o’ziga xizmat qilishlarida qiyinchiliklarga duch keladilar. Bundan tashqari juda ko’plab maxsus ehtiyoji bor o’quvchilar ta’limdan chetda qolib ketmoqdalar.

Yaponiya inklyuziv ta’lim tarixidagi yorqin namoyondalardan biri hisoblanadi. Qisqa vaqt ichida bu mamlakat nogironligi bo’lgan o’quvchilarni kamsitishdan ular uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga va jamiyatga qaytarishga o’tdi. 70-yillardan boshlab Yaponiya nogironligi bo’lgan o’quvchilarning ta’lim imkoniyatlarini kengaytiradigan tartibga solish sohasini ishlab chiqishni boshladi. Jismoniy imkoniyati cheklanganlarga nisbatan milliy standartlar va davlat siyosatini belgilovchi asosiy qonunlar 1990-yilda qabul qilingan. Shu

bilan birga, mamlakatda inklyuziv ta'limni amalga oshirishni muvofiqlashtiruvchi nogironligi bo'lgan o'quvchilar muammolarini o'rganish bo'yicha milliy assotsiatsiya tashkil etildi.

Yaponiyada nogironligi bo'lgan o'quvchilarni jamiyatga jalb qilish o'quvchilar bog'chasidan boshlanadi va o'quv maskanining eng yuqori darajasigacha davom etadi. Yoshligidan boshlab o'quvchilarga nogironligi bo'lgan o'quvchilarga nisbatan insonparvarlik munosabati o'rgatiladi va tashqi yordamga muhtoj odamlarga g'amxo'rlik qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunday o'quvchilarni maktabgacha ta'lim-tarbiya muassasalarida birgalikda tarbiyalash, qo'shma o'yinlar orqali amalga oshiriladi. Nogironligi bo'lgan o'quvchilarning ota-onalari bolaning qaysi o'quv maskanigacha ta'lim muassasasida o'qishini tanlash huquqiga egalar. Bu ixtisoslashgan muassasalar ham, oddiy muassasalar ham bo'lishi mumkin. Ko'pincha ota-onalar o'z farzandlarini normal sharoitda tengdoshlari orasida ulg'ayishni afzal ko'rishadi. Shu bilan birga, Yaponiyada butun infratuzilma nogiron odamning harakat va aloqa sohasida qiyinchiliklarga duch kelmasligini hisobga olgan holda qurilgan. O'quv maskanigacha ta'lim va ijtimoiylashtirish ko'nikmalarini olgan nogironligi bo'lgan o'quvchilar o'quv jarayonining keyingi bosqichiga o'tadilar va boshlang'ich o'quv maskaniga boradilar. Shunday qilib, o'quvchilarning alohida ehtiyojlari o'rta o'quv maskanlarida amalga oshiriladi.

Yaponiya ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limning muhim xususiyati, bu – «resurs xonalari» hisoblanadi. Bu nogironligi bo'lgan o'quvchilarning oddiy o'quv maskanilarida o'qish uchun mutaxassisdan maslahat olishlari mumkin bo'lgan joy. Bunday dastur autizm tashxisi, eshitish, nutq va ko'rishning turli xil buzilishi va hissiy kasalliklari bo'lgan o'quvchilar uchun amal qiladi. Kichik-kichik guruhlarda o'qitish va resurs xonalarining ishlashidan tashqari, o'quvchilarga individual yordam ko'rsatadigan ba'zi o'quvchilar uchun repetitorlar (murabbiylar) ham taqdim etiladi. O'quvchilar uchun tarix, psixologik va ijtimoiy test natijalarini hisobga olgan holda individual o'quv dasturlari ishlab chiqiladi.

Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun Yaponiya o'quv maskanilaridagi o'qituvchilar maxsus tayyorgarlikdan o'tadilar. Nogironligi bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash qo'shimcha muloqot ko'nikmalari, psixologiya, va tibbiy yordamni o'rganishni talab

qiladi. O‘qituvchilar ishining asl maqsadi, bu o‘quvchilar va nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarning bir-birini tushunishi, birgalikda ishlashi, bir jamiyatda to‘liq yashashi uchun tarbiyalashdir. Nogiron o‘quvchilar uchun ta’lim katta moliyaviy xarajatlarni talab qiladi, qoida tariqasida bunday o‘quvchilar uchun normal sharoitlar yaratish xarajatlarni 10 baravarga oshiradi. Xarajatlarni moliyalashtirishning asosiy qismi davlat tomonidan amalga oshiriladi. Treningni tugatgandan so‘ng, nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar haqiqiy ish imkoniyatiga ega. Ushbu toifadagi ish bilan ta’minlaydigan kompaniyalar uchun imtiyozlar mavjud. Alohida urg‘u beriladigan holat, bu – mamlakatdagi nogiron o‘quvchilarga nisbatan bo‘lgan munosabat. Jamoat joylarida ekskursiyalarda bo‘lgan o‘quvchilar nogiron sinfdoshlariga qanday qilib beg‘araz va to‘g‘ri yordam berishini ko‘rishingiz mumkin. O‘quvchilarning tashabbusi o‘laroq, ko‘pincha bunday bola uchun oilasi bilan birgalikda ta’til tashkil etiladi. Umuman olganda, Yaponiya haqiqatan ham atrof-muhitni inson ehtiyojlariga moslashtiradi. Masalan, yo‘lakning o‘rtasini ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan odamlar uchun qo‘llanma sifatida xizmat qiladigan maxsus gofrirovka qilingan plitka bilan qoplash mumkin. Ko‘p joylarda brayl plitalari o‘rnatiladi. Shuningdek, turli toifadagi nogironlarni yangi binolarni sinab ko‘rish uchun ularning harakatiga to‘sqinliksiz yo‘l qo‘yilishini aniqlash uchun jalb qilish tajribasi ham mavjud. 2009-yilning 8-dekabrida Yaponiyada nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar uchun ta’lim tizimini isloh qilish bo‘yicha shtab tashkil etildi. Unga Bosh vazir Yukio Xatoyama mas’ul edi. Shtab, o‘z navbatida, ishchi organni – nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar uchun ta’lim islohotlarini ilgari surish bo‘yicha kengash tuzdi. Uning vazifalari ushbu sohadagi amaliy muammolarni hal qilishni o‘z ichiga oladi. Kengash ishida nafaqat mansabdor shaxslar, balki turli munozaralar va amaliy tadbirlarda qatnashgan mutaxassislar ham faol bo‘lgani katta ahamiyatga ega. Shuningdek, ular hozirgi vaziyatni tubdan yaxshilash maqsadida takliflar tayyorladilar. Yaponiyada inklyuziv ta’limdan ko‘zlangan maqsad, bu mamlakat Konstitutsiyasi va Ta’lim to‘g‘risidagi asosiy qonunga muvofiq nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishi uchun sharoitlar yaratish, ularning qobiliyatlari va shaxsiyatini yuzaga chiqarishdan iborat. Faqat mana shu holatda kasal bola ish topishiga va haqiqiy baxtga erishishga ishonishda davom etishi mumkin. Shu sababli, 2010-yilning mart oyida

nogironligi bo'lgan o'quvchilarni o'rganish milliy assotsiatsiyasi «Nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun ta'limni isloh qilish bo'yicha takliflar» nomli asarni nashr etdi. Oliy o'quv yurtlarida «to'siqsiz muhitni» ta'minlash jarayonlarining metodik asoslari oliy o'quv yurtlarida «to'siqsiz muhitni» ta'minlash jarayonlarining metodik asoslarini ichiga oladi. Hozirgi kunda o'quv maskanlarda o'qish va davlat tomonidan uni tugatgandan so'ng parvarish qilish huquqi nafaqat nogironligi bo'lmagan o'quvchilar, balki jiddiy kasalliklarga chalingan o'quvchilar tomonidan ham qo'llaniladi. Bu hayotga yangi talablarni qo'ydi: nogironligi bo'lgan o'quvchilarni o'qitish bo'yicha «ixtisoslashuv» istagi tobora kuchayib bormoqda. O'tgan asrning 90-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab «ixtisoslashtirilgan qo'llab-quvvatlovchi ta'lim» (STR) bilan sinflarda va o'quv maskanlarida o'qishni istaganlar soni keskin o'sdi. Boshqa tomondan, og'ir kasalliklarga chalingan o'quvchilarga qisqa muddatli, ammo sezilarli va ko'zga tashlanadigan muvaffaqiyatlarga erishish tavsiya qilindi. Natijada oddiy o'quv muassasalarida ham ochiq manbali tizimda ham bolalar huquqlari buzilishining oldi olindi. Xususan, Milliy assotsiatsiya tomonidan tayyorlangan «takliflar» nafaqat alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar va oddiy o'quv maskani o'quvchilarining huquqlarini tenglashtirish, balki ularga g'amxo'rlik qilish va ixtisoslashgan yordam olish huquqini kafolatlash to'g'risidagi bandni ham o'z ichiga oladi. Yaponiyada bu ixtisoslashgan o'quv maskanlari va sinflar bitiruvchilariga «jamiyatda to'liq ishtirok etish» kafolati beriladi. Shu bilan birga boshlang'ich nuqta «inson mustaqilligi, va hatto ba'zi aqliy nogironligi bo'lgan odamlarning jamiyat ishlarida to'liq, samarali ishtirok etishni» ta'minlashdir. Yaponiyada inklyuziv ta'limni rivojlantirishning barcha ijobiy va salbiy tomonlari shuni ko'rsatmoqdaki, bu yerda nogironligi bo'lgan o'quvchilarni jamoat hayotiga jalb qilish masalasi rasmiyatchilikdan iborat g'amxo'rlik emas. Bunga nafaqat davlat, balki jamiyatning har bir a'zosi javobgardir. Muammolarni hal qilishda yordam beradigan turli xil uyushmalar tashkil etilmoqda, shu jumladan ko'rish qobiliyati past bo'lgan odamlar uchun inklyuziv ta'lim sohasida eshitish, alohida individual yordam ko'rsatadigan ko'ngillilar guruhi mavjud. Xususan, Yaponiyada Ta'lim vazirligi vakili ta'lim xizmatlari va o'qitish sifatining amaldagi qonunchilikka muvofiqligini nazorat qilish va baholash, o'qituvchilar malakasini uzluksiz oshirib borish va tashkil etish, shuningdek

o‘quv jarayonini ilmiy va uslubiy qo‘llab-quvvatlashni rivojlantirish va jamiyatda «maxsus» o‘quvchilarga ijobiy munosabatni shakllantirish, aholini amaliy yo‘naltirilgan tadqiqotlar natijalari to‘g‘risida tezda xabardor qilish ishlariga mas’ul sanaladi.

Xulosa qilib aytganda, maqola inklyuziv ta’limni rivojlantirishdagi ilg‘or xorijiy tajribalar to‘g‘risida umumiy xulosalar chiqarish uchun topilmalarni sintez qiladi. Maqola ushbu ilg‘or tajribalarni global miqyosda inklyuziv ta’lim amaliyotini rivojlantirish va takomillashtirishga kiritish bo‘yicha amaliy takliflar bilan yakunlanadi. Boshqalarning muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklaridan saboq olib, xalqlar birgalikda inklyuziv, adolatli va qulay ta’lim tizimlarini yaratishga hissa qo‘shishlari mumkin.

Adabiyotlar:

1. Melibayeva, R. N., Khashimova, M. K., Narmetova Yu, K., Komilova, M. O., & Bekmirov, T. R. (2020). Psychological mechanisms of development students’ creative thinking. International journal of scientific & technology research, 9(03)
2. Melibayeva, R. (2020). Developing student divergent thinking.
3. Melibayeva, R., Komilova, M., Iskanjanova, F., Hashimova, M., & Raupova, S. (2020). Problem based learning and its efficiency in teaching process. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems, 12(2), 2765-2769.
4. Komilova, M. (2021). Integrated approach to moral education.